

Ohrdruf¹), vijf- tot zesduizend uit Sachsenhausen. Het *Häftlingslager* werd te klein – de Joden van het *Sternlager* moesten begin februari uit de barakken uit Krakau verhuizen naar hun vroegere barakken waar tot midden januari het *Frauenlager* in was gevestigd, en de barakken uit Krakau werden de kern van het *Häftlingslager II*.

Van begin maart af kwamen opnieuw transporten van duizenden vrouwen het *Frauenlager* binnen: uit Ravensbrück en uit diverse andere hoofdkampen en *Aussenkommandos* – ook arriveerden transporten van duizenden mannen. Kolb vermeldt dat zich op 1 maart '45 bijna tweeen-veertigduizend gevangenen in het Bergen-Belsen-complex bevonden: bijna vijftienduizend mannen, bijna zeven-en-twintigduizend vrouwen: uit *S III* (bijna tweeduizend), uit Flossenbürg, uit *Dora*, uit *Aussenkommandos* van Neuengamme. Begin april ontruimde de *Wehrmacht* een deel van het bij Bergen-Belsen gelegen kazerne-complex – daarin kwamen bijna dertigduizend pas gearriveerde gevangenen terecht van wie de meesten uit het inmiddels ontruimde *Dora*-complex afkomstig waren.

Al die cijfers op zichzelf geven nog geen denkbeeld van de peilloze misère waarin alle gevangenen waren komen te verkeren. In februari kregen zij per dag nog maar twee sneden brood en een halve liter 'soep' en tweemaal per week een klein beetje boter en een miniem stukje worst of kaas. In maart werden die rantsoenen verlaagd, sinds het midden van die maand verviel het broodrantsoen soms dagen achtereen. Er zijn dan ook in Bergen-Belsen meer gevangenen verhongerd dan in enig ander concentratiekamp.² Kannibalisme is er veelvuldig voorgekomen – alleen al in het *Häftlingslager II* zag één arts-gevangene met eigen ogen tussen de twee- en driehonderd gevallen.

Er was in Bergen-Belsen niet alleen vrijwel niets te eten, er was bovendien haast geen water. De kranen gaven per dag maar een uur water en op menige dag kwam er in het geheel geen water uit. De barakken van het *Häftlingslager II* (onderdak voor de Joden van het *Sternlager* van

¹ Dat was een *Aussenkommando* dat op het grote militaire oefenterrein bij Ohrdruf (Thüringen) een nieuw onderaards hoofdkwartier voor Hitler moest aanleggen – eind maart '45 waren daarbij bijna veertienduizend gevangenen ingezet. ² In de tweede helft van april stelden de Engelsen vast dat zich in de *Wehrmacht*-kazerne die op 2 kilometer afstand van het concentratiekamp lag, grote levensmiddelenvoorraden bevonden (o.m. 600 ton aardappelen, 100 ton vlees in blik, 30 ton suiker en 20 ton melkpoeder) en dat daar een volledig intacte militaire bakkerij was met een capaciteit van 60 000 broden per dag.